

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.035.6

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.4.2.15>

І. В. БАТРУН

кандидат педагогічних наук,

учитель російської мови та літератури,

Харківська загальноосвітня школа I–III ступенів № 101

Харківської міської ради Харківської області,

м. Харків, Україна

Електронна пошта: batrun.irina.1987@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0003-0497-4868>

НАЦІОНАЛЬНЕ І ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті автор підіймає проблему національного й патріотичного виховання індивідуальності в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. Доведено, що в основу системи національно-патріотичного виховання покладено ідеї зміцнення української державності як консолідуючого чинника розвитку суспільства, формування патріотизму й утвердження національних цінностей. Система національно-патріотичного виховання потребує комплексної організації – через освітній процес і позаурочну роботу, створення педагогічних умов, що забезпечують формування нового українця. За словами В. О. Сухомлинського, ефективність процесу національно-патріотичного виховання залежить від повноти реалізації всіх його складників. Основними складовими частинами національно-патріотичного виховання залишаються громадянсько-патріотичне, військово-патріотичне, духовно-моральне, які забезпечують формування національних та європейських цінностей. Важливу роль у становленні особистості відіграють органи учнівського самоврядування. Саме в колективі дитина самореалізується, самовизначається, самовдосконалюється, тому розвивати соціальну активність учнів, виховувати почуття власної гідності, надавати можливість виявити себе як особистість – головне завдання шкільного самоврядування. На сучасному етапі є потреба в підвищенні педагогічної культури батьків із національно-патріотичного виховання (обговорення питання національного, громадянського, патріотичного, морального, духовного, родинного виховання на батьківських зборах, залучення батьків до планування та проведення позакласних заходів національно-патріотичного спрямування). У процесі наукового пошуку було з'ясовано, що ідеї В. О. Сухомлинського, науково-методологічні розробки, практичний досвід нині втілюється в освітньо-виховних системах європейських країн, Японії, Китаю, США. Головні компоненти Концепції Нової української школи тісно перегукуються з педагогічною спадщиною В. О. Сухомлинського: новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві; орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм; наскрізний процес виховання, який формує цінності; педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками й громадою. Ідеї Сухомлинського натеper органічною частиною ввійшли в сучасний навчально-виховний процес української школи.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, освітній процес, Нова українська школа, громадянська освіта, Вітчизна.

Постановка проблеми. У Стратегії національно-патріотичного виховання, затвердженій Указом президента України від 18 травня 2019 року № 286 / 2019 (далі – Стратегія), зазначено, що актуальність національно-патріотичного виховання зумовлюється необхідністю об'єднання та розвитку суспільства, сучасними викликами, що постали перед Україною та вимагають постійного вдосконалення системи національно-патріотичного виховання.

Мета статті – вивчити досвід національного й патріотичного виховання в шкільній діяльності В. О. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу. В. О. Сухомлинський писав: «Працю вчителя ні з чим не можна ні порівняти, ні зівставити. Ткач уже через годину бачить плоди своїх турбот. Сталевар через кілька годин радіє з вогненного потоку металу – це вершина його мрії; орач, сіяч, хлібороб через кілька місяців милується

колосками й жменю зерна, вирощеного на полі, а вчителеві треба працювати роки й роки, щоб побачити предмет свого творіння; буває, минають десятиріччя, і ледве-ледве починає позначатися те, що ти замислив; ні в якому ділі помилки й невдачі не призведуть до таких наслідків, як в учительському». «Основою основ навчально-виховної роботи є прагнення та вміння педагога побачити в кожній дитині її найсильнішу сторону, віднайти в ній ту «золоту жилку», від якої розпочинається розвиток індивідуальності, добитися того, щоб дитина досягла визначних для свого віку успіхів у тій справі, яка найяскравіше виражає, розкриває її природні задатки. Дати дітям радість праці, радість успіху в навчанні, збудити в їхніх серцях почуття гордості, власної гідності – це перша заповідь виховання. У наших школах не повинно бути нещасливих дітей, душу яких гнітить думка, що вони ні на що не здібні».

У новій редакції Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України (наказ Міністерства освіти і науки України від 29 липня 2019 року № 1038) ураховано європейський та євроатлантичний курс України й уточнено складові частини національно-патріотичного виховання. Окремими напрямами реалізації Концепції визначено: упровадження громадянської освіти відповідно до Концепції розвитку громадянської освіти в Україні; реалізацію положення про Всеукраїнську дитячо-юнацьку військово-патріотичну гру «Сокіл» («Джура») і плану заходів із його реалізації; створення сприятливих умов для діяльності молодіжних організацій.

Нормативні документи визначають основні завдання, розв'язання яких має забезпечити досягнення мети національно-патріотичного виховання учнів: формування національного мовно-культурного простору; формування активної громадянської позиції; утвердження національної ідентичності громадян на основі духовних цінностей українського народу, національної самобутності; здійснення постійної комунікації з громадянським суспільством із питань національно-патріотичного виховання; утвердження традиційних сімейних цінностей; створення умов для повного розкриття духовного, творчого, інтелектуального, морального потенціалу особистості; дотримання мораль-

них норм співіснування в колективі, що потребує самоорганізації, самодисциплінованості особистості й змістовного обміну моральним досвідом; формування життєвих принципів загальнолюдської моралі; формування психологічної та фізичної готовності молоді до виконання громадянського й конституційного обов'язку із захисту незалежності й територіальної цілісності України, її національних інтересів; зосередження уваги на вивченні історичних подій і діяльності видатних суспільних діячів України тощо.

Патріотизм є основою життєздатності держави й виступає як внутрішній мобілізуючий ресурс розвитку суспільства, активна громадянська позиція особистості, готовність її до служіння на благо Вітчизни.

Патріотизм як соціальне явище – основа існування та розвитку нації та державності. У зв'язку із цим однією з умов стабільності держави є патріотичне виховання молодших школярів. Патріотизм – цілеспрямоване виховання в молодших школярах духовно-моральної основи особистості, що в майбутньому визначає та формує її громадянську позицію та потреби в гідному й самовідданому служінні Батьківщині.

Виховання патріотизму в молодших школярів – процес тривалий і складний. Без любові до Батьківщини неможливо побудувати майбутнє України.

Без поваги до власної історії, до традицій, переданої старшим поколінням, не можна виростити гідних громадян.

Видатний педагог В. О. Сухомлинський із цього приводу писав: «Те найголовніше питання, яке не давало мені спокою протягом усіх років роботи, – це питання про те, як ввести маленьких школярів у великий світ суспільного життя, як домогтися того, щоб кожна дитина бачила не тільки своє село, місто, красу річки, на берегах якої пройшло її раннє дитинство, а й величезний, неосяжний світ своєї Батьківщини».

Досягнення особистісних результатів освіти відповідно до концепції Нової української школи є пріоритетним напрямом виховної діяльності сучасних закладів загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО). Цілеспрямовано організований виховний процес щодо формування громадянських і патріотичних якостей молодого поко-

ління має ряд особливостей. Зокрема, це вестернізація та американізація ціннісних орієнтирів, але молодші школярі мають нестійкі й розмиті уявлення про навколишній світ, українську історію, суспільство й традиційні цінності. Патріотичне виховання в ЗЗСО – систематичний, спеціально організований, духовно й морально зумовлений процес підготовки молодших школярів до міжкультурної взаємодії в умовах демократичного суспільства.

Сучасний заклад освіти має так побудувати виховну діяльність, щоб її організація, приклади авторитетних наставників-учителів, шкільне середовище виховували дітей у дусі патріотизму, глибокого розуміння історії свого народу, національної ідентичності, самобутності.

Актуальність громадянського виховання особистості в сучасному українському суспільстві й ЗЗСО зумовлюється необхідністю державотворчих процесів на засадах гуманізму, демократії та процесу відродження нації, які вимагають формування громадянської культури. Важливу роль відіграють усі ланки системи вітчизняної освіти, зокрема громадянська освіта й виховання.

Для України, яка є поліетнічною державою, формування громадянської культури відіграє особливо важливу роль ще й тому, що воно покликане сприяти утворенню соборності України, яка є серцевиною української національної ідеї. Саме на базі демократичних цінностей, що мають лежати в основі громадянського виховання, можливе об'єднання різних етносів і регіонів України задля розбудови й удосконалення суверенної, демократичної держави, громадянського суспільства.

Формування громадянської культури слід розглядати в трьох «вимірах» – патріотичному, моральному й правовому. Це процес виховання відповідальності за долю України, за свій політичний, моральний і правовий вибір у майбутньому, за розвиток власних здібностей і формування ключових і предметних компетентностей із метою досягнення життєвого успіху.

Актуалізується інтеграція досвіду спільної діяльності освітніх організацій різних рівнів, установ культури, громадських організацій, що спрямовані на вирішення завдань патріотичного виховання з використанням різних форм, засобів, методик і технологій.

В умовах пошуку духовних орієнтирів патріотизм є основою національної ідеї, яка має бути сприйнята школярами й стати внутрішнім переконанням та установкою [Боделан 2000].

Любов до Вітчизни починається з любові до своєї малої Батьківщини – місця, де людина народилася. Досягти якісного рівня патріотичного виховання учнів молодших класів не можна без урахувань специфіки окремих регіонів, їх національних особливостей, зокрема мови.

В. О. Сухомлинський писав: «Слово — найтонший дотик до серця; воно може стати й ніжною запашною квіткою, і живою водою, що повертає віру в добро, і гострим ножом, і розпеченим залізом, і брудом... Мудре й добре слово дає радість, нерозумне й зле, необдумане й нетактовне — приносить біду. Словом можна вбити й оживити, поранити й вилікувати, посіяти тривогу й безнадію та одухотворити, розсіяти сумнів і засмутити, викликати посмішку й сльози, породити віру в людину й посіяти зневіру, надихнути на працю та скувати сили душі».

Молодший шкільний вік як період становлення особистості має свої потенційні можливості для формування вищих моральних почуттів, до яких і належить почуття патріотизму.

Патріотизм як складник національної ідеї допоможе згуртувати вітчизняне суспільство, розкрити молодшим школярам сенс їх життєвості, а також підняти наше розуміння та відповідальність за рамки корпоративності, соціально-класових і національно-етнічних відмінностей. Завдяки цілеспрямовано організованому патріотичному вихованню молодші школярі й підлітки, молодь: мають усвідомити своє місце й роль у сучасному світі; зрозуміти нормативність і ціннісний зміст таких понять-символів, як Батьківщина, Вітчизна, державність та їх роль у консолідації країни; усвідомити, що осягнення названих понять виступає як спосіб захисту української самобутності. Визначаючи традиційні й сучасні символи своєї національної ідентичності, дитина має навчитися співпереживати бідам і проблемам Батьківщини, зокрема різним людським почуттям.

Любов до землі, захоплення просторами країни, її красою та природними багатствами виникає тоді, коли молодшого школяра навчають бачити красу безпосередньо навколо себе,

зокрема на подвір'ї школи, у фруктовому садочку біля батьківського котеджу чи хати тощо; важливо вчити проявлять діяльну ініціативу, залучати до участі в соціальних заходах [Струннікова 2000].

Погоджуємось із висновками В. О. Сухомлинського, що потрібно виховувати не лише любов до рідного дому, сім'ї, закладу освіти, але й шанобливе ставлення до людини-трударя та результатів її праці, рідної землі, захисників Вітчизни, державної символіки, традицій держави, загальнонародних свят. Важливе відзначення національних свят, тематика яких відбиває національні традиції, культуру, побут. Наприклад, День козацтва, осінні ярмарки тощо.

Наприклад, 14 жовтня українці відзначають День захисника України. День став пам'ятним після розпаду Радянського Союзу. Саме тоді Україна отримала незалежність, так само як і інші країни. При чому боролися за це народні герої довго й поклали ради цього своє життя. І нині в Україні не згасають воєнні конфлікти. А борці за справедливість знов покладають своє життя заради незалежності й кращого майбутнього. Свято з 2014 року занесене в календар згідно з розпорядженням П. О. Порошенка. І, починаючи з 2015 року, українці почали визначати його.

2021 рік – ювілейний рік для відродженої незалежності України. Адже тридцять років безперервної свободи ми як спільнота не мали із часів Галицько-Волинської держави. У зв'язку із цим ми повинні пам'ятати про місію учителя-суспільствознавця в школі – навчаючи, виховувати громадянина, котрий виступає носієм української ідентичності, інноватором і патріотом України. Виходячи із цього, ми маємо враховувати, що відзначення 30-річчя відродження державної незалежності України – головної події нашого щогорічного історичного календаря – має стати ядром нашої роботи не тільки в серпні – грудні 2021 року, але й у наступний період. Тим більше, що проти України ведеться гібридна війна, складовою частиною якої є всіляке намагання дискредитувати саму ідею української незалежності. І ми можемо протиставити їй найефективніший щит – розвинуте почуття національної гідності кожного громадянина й громадянського суспільства в цілому.

До ювілейних і пам'ятних дат 2021 року, як відзначено у відомій Постанові Верховної

ради України, належать також Дні вшанування пам'яті жертв Голокосту (29 вересня) і Голодомору 1932–1933 років, масового голоду 1946–1947 років (20 листопада), день геноциду кримськотатарського народу й початку кримськотатарського спротиву, який щорічно відзначається 18 травня, 400-річчя Хотинської битви, 75-річчя ЮНЕСКО й цілий ряд інших.

Мета відзначення цих ювілеїв – формування консолідованої української нації, що пам'ятає, якою ціною оплачені наші свобода й право вільно жити серед вільних народів. Тому нам необхідно не тільки активно долучати учнівську молодь до таких загальнодержавних заходів, але й фіксувати це на сучасних носіях інформації та в безпечному форматі розміщувати у відкритому інформаційному просторі.

Сучасним молодшим школярам і підліткам бракує поваги до українського війська й правоохоронних органів, відповідального ставлення до обов'язку Захисника Вітчизни. З метою вшанування українських воїнів – учасників антитерористичної операції на Сході України, а також усебічного викладення фактів російської агресії проти України слід оновити експозиції музеїв відповідних профілів, кімнат бойової слави з обов'язковим представленням інформації про героїв антитерористичної операції, волонтерів, громадян, які зробили значний внесок у зміцнення обороноздатності України.

Організуюючи патріотичне виховання учнів у ЗЗСО, вчителі початкових класів мають розв'язувати пізнавальні, навчальні, виховні й мовленнєві завдання [Боделан 2000].

В. О. Сухомлинський писав: «Урок – дзеркало загальної та педагогічної культури вчителя, мірило його інтелектуального багатства, показник його світогляду й ерудиції... Мета уроку визначається роллю знань у подальшому житті учня та їх практичним використанням. Методи ж роботи на уроці визначаються навчальною та виховною метою уроку. Відповідність методів до навчально-виховної мети уроку визначає і його структуру. Не можна вважати нормальним таке становище, коли кожний урок, незалежно від його змісту, будується за шаблонною схемою: опитування – розповідь учителя – закріплення – домашнє завдання... Досвід переконує, що чим більше методи роботи зумовлюються навчально-виховною метою уроку, тим більше

урізноманітнюється його структура й тим чіткіше узгоджується кожен його етап зі змістом навчального матеріалу».

Корисні поради В. О. Сухомлинського щодо формування найважливіших загальнонавчальних умінь, якими учень повинен оволодіти за роки навчання в школі: «Уміння спостерігати явища навколишнього світу. Уміння думати – зіставляти, порівнювати, протиставляти, знаходити незрозуміле; вміння дивуватися. Уміння висловлювати думку про те, що учень бачить, спостерігає, робить, думає. Уміння вільно, виразно, свідомо читати. Уміння вільно, досить швидко й правильно писати. Уміння виділяти логічно закінчені частини в прочитаному, установлювати взаємозв'язок і взаємозалежність між ними. Уміння знаходити книжку з питання, яке цікавить учня. Уміння знаходити в книжці матеріали з питання, яке цікавить. Уміння робити попередній логічний аналіз тексту в процесі читання. Уміння слухати вчителя та одночасно записувати коротко зміст його розповіді. Уміння читати текст та одночасно слухати інструктаж учителя про роботу над текстом, над логічними складовими частинами. Уміння написати твір – розповісти про те, що учень бачить навколо себе, спостерігає і так далі» [Сухомлинський 1976 б : 567].

Плекати українську ідентичність, розкривати духовний, інтелектуальний, творчий потенціал учнів допомагає українська мова.

В. О. Сухомлинський наголошував на важливості формування мовної культури й культури спілкування особистості. «Мовна культура – це живодайний корінь культури розумової, усього розумового виховання, високої, справжньої інтелектуальності» [Сухомлинський 1976 в : 119].

Ураховуючи мовні особливості регіону й громади, в освітньому процесі важливо дотримуватися єдиного мовного режиму; формувати інформаційний та емоційний самобутній україномовний простір. Учитель має дбати про вияв українського менталітету, спосіб самоусвідомлення та самоідентифікації, в процесі навчання плекати розвиток духовної, емоційно-естетичної, інтелектуальної сфери на основі української мови; через мовне посередництво долучати школярів до національної історії та культури [Перелік 2021].

Навчальні завдання нині взаємопов'язані з питанням медіаосвіти тому, що саме від якості отримуваної інформації залежить майбутнє нашої держави [Концепції 2010].

Медіа мають багато дидактичних можливостей: високий ступінь наочності, широкий доступ до пошуку необхідних ресурсів, індивідуалізації, можливість моделювання, забезпечення зворотного зв'язку.

Комп'ютер у навчальному процесі в ЗЗСО й різні гаджети виконують ряд функцій: є засобом спілкування, створення проблемних ситуацій, інструментом і джерелом інформації, контролює дії дітей і дорослих і надає їм нові пізнавальні можливості. Існують певні вимоги, скільки часу діти різного віку можуть безперервно працювати з технічними засобами під час уроку, щоб не завдавати шкоди здоров'ю. Вимоги сформульовані, зокрема, у новому Санітарному регламенті: для учнів 1 класів – не більше 10 хвилин; для учнів 2–4 класів – не більше 15 хвилин.

Сучасні медіаінформаційні технології надзвичайно цікаві, а сучасні діти їх дуже швидко й легко освоюють, здійснюючи перехід до сучасних форм організації патріотичного виховання в умовах освітнього середовища, широко використовуючи роботу в умовах медіа.

Завдання медіаосвіти: навчити дитину сприймати, переробляти, розуміти інформацію, що передається по каналах засобів масової інформації (далі – ЗМІ) (у широкому тлумаченні), усвідомлюючи наслідки її впливу на психіку; розвивати критичне мислення, уміння розуміти прихований зміст повідомлень, протистояти маніпулюванню свідомістю індивіда з боку ЗМІ; виховувати такого споживача медіа, котрий міг би ефективно задовольняти свої інтереси, використовуючи засоби масової комунікації, опановував способами спілкування на основі невербальних форм комунікації; формувати уміння знаходити, готувати, передавати й приймати необхідну інформацію з використання різноманітних технічних засобів (комп'ютери, модеми, факси, мультимедіа) і сучасних інформаційних технологій.

Медіаграмотність передбачає: уміння розуміти сюжет медіатвору, розрізняти засоби виразності медіатекстів (відповідно до віку дитини), аргументувати своє ставлення до вибору медіаінфор-

мацій, давати оцінку якості застосованої медійної інформації засобами медіа, творчості й медіаосвітніх ігор, що є найдоступнішими засобами для проявів оцінних суджень молодших школярів в умовах інформаційного суспільства.

Потреба у вихованні патріотизму за допомогою медіаосвіти стоїть неабияк гостро, адже Україна зіткнулася з пропагандою країни-агресора й акцент потрібно робити на візуалізації інформації, яка має найбільший вплив на реципієнта. У вихованні дітей насамперед повинні бути три складові частини: медіаобізнаність, медіаграмотність, медіакомпетентність.

Як свідчить практика, розуміння своєї приналежності до нації, любові, поваги до національної мови, традицій, основ фундаментальних рис національного характеру через медіазасоби в дітей засвоюється ефективніше у взаємодії із сучасним інформаційним середовищем.

З метою активізації роботи з національно-патріотичного виховання важливо проводити більше переглядів та обговорення відеофрагментів (фільмів) патріотичного характеру; залучати учнів до заходів спільно з іншими закладами, батьків, співпрацювати з представниками молодіжних громадських організацій; долучати до заходів військово-патріотичного спрямування та заходів, що знайомлять учнів з історією країни, області, міста (селища), де вони народилися; заходів патріотичного характеру: конкурсів, акцій, флешмобів, свят, благодійних концертів, спортивних змагань, патріотичних зльотів, екскурсій до військових частин і зустрічей із військовими, екскурсій визначними місцями України тощо.

Навчальні завдання, що плануються під час уроків, передбачають формування в молодших школярів уявлень про національний одяг, страви, національні прикраси, традиції; розвиток трудових навичок: плетіння віночків, приготування національних страв, виготовлення свищиків; інтерес до народознавчого матеріалу, вміння використовувати його в побуті, ліпленні українських іграшок.

Розвивальні завдання передбачають розвиток усіх психічних процесів у дитини: запам'ятовування пісень, прислів'їв, загадок, уважність під час обстеження предметів українського побуту, елементів одягу й прикрас, зосередженість під час роботи з дидактичним

матеріалом. Діти мають вчитися самостійно аналізувати, зіставляти, порівнювати народні поняття, прикмети тощо.

Водночас важливим складником національно-патріотичного виховання є поширення інформації про досягнення наших співвітчизників та їхній внесок у скарбницю світової цивілізації, зокрема у сферах освіти, науки, культури, мистецтва, спорту й вітчизняної духовно-культурної спадщини.

Особливу увагу варто приділити мові молодших школярів. Словник учнів має поповнюватися образними виразами. Діти знайомляться з прислів'ями, приказками, примовками тощо. Кожне заняття супроводжується розповідями й переказами про народні свята: Миколая, Стрітня, Масляна, Великдень тощо.

З метою прищеплення дітям любові до рідного краю, поваги до національної культури, національних звичаїв під час занять та уроків важливо активно використовувати народознавчий матеріал, зокрема про віночки, свищики, ляльки-мотанки, витинанки, гончарні вироби, український одяг тощо.

Уроки з інтеграцією матеріалів із музичного й образотворчого мистецтв, технологій, народознавства сприяють вихованню в дітей духовності на національному ґрунті, доброзичливості, чесності, взаємоповаги, а також формуванню поваги до культури інших народів, вшанування їх традицій, оберегів.

Цілеспрямована організація патріотичного виховання допоможе розкрити молодшим школярам нормативність і ціннісний зміст таких понять-символів, як Батьківщина, Вітчизна, державність, соціальна справедливість, їх роль у консолідації країни, в її самовизначенні з позицій єдності традицій і сучасності, минулого, теперішнього й майбутнього, допомогти усвідомити, що осягнення їхнього змісту й сенсу виступає нині як спосіб захисту української самобутності.

В. О. Сухомлинський пов'язував вирішення широкого кола навчально-виховних завдань із високим рівнем професійної культури вчителя, вважаючи, що саме вчитель – перший, а потім і головний світоч в інтелектуальному житті школяра – пробуджує в дитині жадобу знань, повагу до науки, культури, освіти [Сухомлинський 1976 а : 197].

В. О. Сухомлинський вважав, що ефективний виховний вплив можливий тільки в умовах спрямованої діяльності всього вчительського колективу школи, батьків, громадськості, соціального середовища. Отже, з одного боку, вчитель є організатором, центральною фігурою, координатором навчального процесу, який висуває певні вимоги не тільки до змісту й рівня його професійної культури, але й до його ж таки духовного світу, рівня загальної культури. З іншого, – становлення вчителя як професіонала відбувається в педагогічному колективі, в процесі здобуття досвіду субкультурного середовища [Кравцов 2004 : 24–25].

В. О. Сухомлинський – український вчитель, найвидатніший педагог-гуманіст ХХ століття. «Що найголовніше було в моєму житті? Без роздумів відповідаю: любов до дітей», – так писав він у книзі свого життя «Серце віддаю дітям» [Сухомлинський 1976 в].

Висновки й перспективи подальших досліджень. Розв’язання проблеми формування життєвих компетентностей актуалізує творча багатогранна педагогічна спадщина народного вчителя В. О. Сухомлинського, що відзначається новаторським характером, науковою обґрунтованістю, методичними ідеями й привертає увагу фахівців в Україні й за її межами. Його праці перекладені 56 мовами, понад 50 книжок славетного педагога вийшло загальним накладом понад 12 мільйонів примірників у 1990 році, а книга «Серце віддаю дітям», нагороджена Державною премією Української

Радянської Соціалістичної Республіки, видавалася 29-ма мовами 55 разів.

Запорукою успіху виховання, на думку В. О. Сухомлинського, є спільна діяльність учителя та учнів.

Теоретичні узагальнення та висновки В. О. Сухомлинського торкаються всіх сфер дошкільного розвитку й шкільного життя, вони цінні й актуальні й у нинішній час реформування освіти, оскільки взяті безпосередньо з його педагогічної практики, пронизані турботою про дитину (дитиноцентризм), про її душу й духовний розвиток.

Важливим аспектом національно-патріотичного виховання є повага й любов до державної мови, бо саме мовне середовище повинно впливати на формування учня-громадянина, патріота України.

Складність означених завдань націлює на координацію діяльності вчених, політиків, релігійних діячів, економістів, педагогів, представників органів місцевого самоврядування, регіональних органів влади, військових, діячів культури, представників громадськості в освоєння ресурсу патріотизму. Однак на відміну від воєнного стану, яке стимулює стихійну мобілізацію патріотичних почуттів, нині потрібні різні соціальні технології стимулювання патріотизму, здатні значно підвищити рівень моральності сучасного суспільства.

Проблеми патріотичного виховання дітей і молоді завжди знаходилися у фокусі досліджень педагогічної науки, і зокрема В. О. Сухомлинського.

Громадянська освіта й виховання в ЗЗСО

Базові поняття	Тлумачення
Моральне виховання	Цілеспрямований процес організації та стимулювання різнобічної діяльності й спілкування дітей, виховний вплив сім’ї, дитсадка, громадськості, спрямований на формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі й практичної діяльності.
Громадянське виховання	Процес формування громадськості як інтегрованої якості особистості, що дає людині можливість відчувати себе морально, соціально, політично, юридично дієздатною та захищеною.
Національне виховання	Формування гармонійно розвинутої, високоосвіченої, соціально активної та національно свідомої людини, наділеної глибокою громадською відповідальністю, здоровими, інтелектуально-творчими й духовними якостями, родинними й патріотичними почуттями, працьовитістю, підприємливістю та ініціативністю.
Патріотичне виховання	Комплексна, системна й цілеспрямована діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім’ї, ЗЗСО, інших соціальних інститутів щодо формування високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до батьківщини, турботи про своє та народне благо, готовності до розбудови демократії, виконання громадського й конституційного обов’язку із захисту національних інтересів, прагнення цілісності, незалежності України, сприяння єднанню українського народу, громадянському миру й злагоді в суспільстві.

Громадянська культура	Глибоке усвідомлення своєї належності до власної країни, почуття патріотизму й громадянської гідності, знання про єдність свободи вибору й відповідальності, готовність до зміцнення своєї держави, становлення в ній демократії. Формування громадянської культури й чуття національної приналежності в дитини дошкільного віку містить: виховання патріотичної самосвідомості, громадянської відповідальності й мужності, громадської ініціативності й активності, готовності працювати для розквіту Батьківщини, захищати її, підносити її міжнародний авторитет; повагу до Конституції, законів Української держави, прийнятих у ній правових норм, сформовану потребу в їх дотриманні, високу правосвідомість; досконале знання державної мови, постійну турботу про піднесення її престижу й функціонування в усіх сферах суспільного життя та побуту; повагу до батьків, свого родоводу, традицій та історії рідного народу, усвідомлення своєї належності до нього як його представника, спадкоємця та наступника; дисциплінованість, працьовитість, творчість, турботу про природу й екологію рідної землі; фізичну досконалість, моральну чистоту, високу художньо-естетичну культуру; гуманність, шанобливе ставлення до культури, вірувань, традицій і звичаїв інших народностей, що населяють Україну, високу культуру міжнаціонального спілкування.
-----------------------	---

ЛІТЕРАТУРА

1. Боделан О. Р. Психологічне забезпечення адаптації дітей шестирічного віку до навчальної діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Одеса, 2000. 15 с.
2. Кравцов В. О. Вимоги до професійної культури вчителя в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. *Вісник Академії педагогічних наук України. Педагогіка і психологія*. 2004. № 42 (1). С. 21–31.
3. Струннікова Д. І. Наступність в ознайомленні з природою дітей 6 і 7 років (в умовах діяльності НВК «школа – дитячий садок») : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 «Дошкільна педагогіка». Київ, 2000. 16 с.
4. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. *Вибрані твори в 5 томах*. Том 1. Київ, 1976. С. 62–208.
5. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором. *Вибрані твори в 5 томах*. Том 4. Київ, 1976. С. 393–619.
6. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ, 1976. 169 с.

ДЖЕРЕЛА

1. Концепції впровадження медіаосвіти в Україні. *Media Sapience* : вебсайт. 29 вересня 2010 року. URL: <https://ms.detector.media/mediaosvita/post/11048/2010-09-29-kontseptsiya-vprovadzhennya-mediaosvity-v-ukraini/> (дата звернення: 19.10.2021).
2. Перелік навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих МОН України для використання у початкових класах закладів загальної середньої освіти з навчанням українською мовою. URL: <https://docs.google.com/spreadsheets/d/1KNxK-QSjxSFmexcGOP9irYw-ufgbWfiQbajDldiLNvQ/edit#gid=1744497099> (дата звернення: 19.10.2021).

REFERENCES

1. Bodelan, O.R. (2000) Psykholohichne zabezpechennia adaptatsii ditei shestyrichnoho viku do navchalnoi diialnosti: avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata pedahohichnykh nauk: spetsialnist 13.00.07 "Pedahohichna ta vikova psykholohiia" [Psychological support of adaptation of six-year-old children to educational activities: dissertation abstract for the degree of candidate of pedagogical sciences: specialty 13.00.07 "Pedagogical and age psychology"]. Odessa. 15 p. [in Ukrainian].
2. Kravtsov, V.O. (2004) Vymohy do profesiinoi kultury vchytelia v pedahohichnii spadshchyni V. O. Sukhomlynskoho [Requirements for the professional culture of teachers in the pedagogical heritage of V. O. Sukhomlinsky] // Pedagogy and Psychology. Bulletin of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. № 42 (1). pp. 21–31. [in Ukrainian].
3. Strunnikova, D.I. (2000) Nastupnist v oznaiomleni z pryrodou ditei 6 i 7 rokiv (v umovakh diialnosti NVK "shkola – dytiachyi sadok"): avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata pedahohichnykh nauk: spetsialnist 13.00.08 "Doshkilna pedahohika" [Continuity in acquaintance with the nature of children of 6 and 7 years (in the conditions of activity of EC "school – kindergarten"): the dissertation author's abstract on competition of a scientific degree of the candidate of pedagogical sciences: specialty 13.00.08 "Preschool pedagogics"]. Kyiv. 16 p. [in Ukrainian].
4. Sukhomlinsky, V.O. (1976) Problemy vykhovannia vsebichno rozvynenoї osobystosti [Problems of education of a comprehensively developed personality] // Selected works in 5 volumes. Volume 1. Kyiv. pp. 62–208. [in Ukrainian].
5. Sukhomlinsky, V.O. (1976) Rozmova z molodym dyrektorom [Conversation with a young director] // Selected works in 5 volumes. Volume 4. Kyiv. pp. 393–619. [in Ukrainian].
6. Sukhomlinsky, V.O. (1976) Sertse viddaiu ditiam [I give my heart to children]. Kyiv. 169 p. [in Ukrainian].

SOURCES

1. Kontseptsii vprovadzhennia media osvity v Ukraini (skhvaleno postanovoiu Prezydii Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy 20 travnia 2010 roku, protokol № 1–7 / 6–150). (2010) [Concepts of introduction of media education in Ukraine (approved by the resolution of the Presidium of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine on May 20, 2010, minutes № 1–7 / 6–150).] URL: <https://ms.detector.media/mediaosvita/post/11048/2010-09-29-kontsepsiya-vprovadzhennya-mediaosvity-v-ukraini/> (access date: 19.10.2021). [in Ukrainian].
2. Perelik navchalnykh prohram, pidruchnykiv ta navchalno-metodychnykh posibnykiv, rekomendovanykh MON Ukrainy dlia vykorystannia u pochatkovykh klasakh zakladiv zahalnoi serednoi osvity z navchanniam ukrainskoiu movoiu. (2021) [List of curricula, textbooks and manuals recommended by the Ministry of Education and Science of Ukraine for use in primary schools of general secondary education with instruction in the Ukrainian language.] URL: <https://docs.google.com/spreadsheets/d/1KNxK-QSJxSFmexcGOP9irYw-ufgbWfiQbajDldiLNvQ/edit#gid=1744497099> (accessed: 19.10.2021).

I. V. BATRUN

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Teacher of Russian Language and Literature,
Kharkiv Comprehensive School of I–III degrees № 101
Kharkiv City Council of Kharkiv region,
Kharkiv, Ukraine
E-mail: batrun.irina.1987@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0003-0497-4868>*

NATIONAL AND PATRIOTIC EDUCATION OF INDIVIDUALITY IN V. O. SUKHOMLYNSKY'S PEDAGOGICAL HERITAGE

In the article the author raises the problem of national and patriotic education of individuality in the pedagogical heritage of V. O. Sukhomlinsky. It is proved that the system of national-patriotic education is based on the ideas of strengthening Ukrainian statehood as a consolidating factor in the development of society, the formation of patriotism and the establishment of national values. The system of national-patriotic education needs a comprehensive organization – through the educational process and extracurricular activities, the creation of pedagogical conditions that ensure the formation of a new Ukrainian. According to V. O. Sukhomlinsky, the effectiveness of the process of national-patriotic education depends on the completeness of the implementation of all its components. The main components of national-patriotic education remain: civic-patriotic, military-patriotic, spiritual and moral, which ensure the formation of national and European values. Students' self-government bodies play an important role in the formation of personality. It is in the team that the child self-realizes, self-determines, self-improvement, so to develop social activity of students, to cultivate a sense of self-worth, to provide an opportunity to express themselves as individuals – the main task of school self-government. At the present stage there is a need to improve the pedagogical culture of parents on national-patriotic education (discuss issues of national, civic, patriotic, moral, spiritual, family education at parent meetings, involving parents in planning and conducting extracurricular activities of national-patriotic orientation). In the process of scientific research it was found out that the ideas of V. O. Sukhomlinsky, scientific and methodological developments, practical experience are now embodied in the educational systems of European countries, Japan, China, USA. The main components of the NUS Concept closely resonate with the pedagogical heritage of V. O. Sukhomlinsky: a new content of education, based on the formation of competencies necessary for successful self-realization in society; focus on the needs of the student in the educational process, child-centeredness; a cross-cutting process of education that shapes values; pedagogy based on a partnership between student, teacher and parents and the community. Today, Sukhomlinsky's ideas are an integral part of the modern educational process of the Ukrainian school.

Key words: national-patriotic education, educational process, New Ukrainian school, civic education, Fatherland.